

MEDLEMSBLAD

Austmarka Historielag

25 år

Forord

Vi markerer jubileet med et medlemsblad på 32 sider.

Første del av bladet inneholder vanlig stoff. Legg merke til at "Posten" holder åpent 14. og 16. desember, og at årsmøtet blir den 26.januar.

Jubilumsberetninger kommer fra side 18 og utover.

Vi ønsker alle våre medlemmer en riktig god jul!

Nr. 95 Desember 2002

NYTT FRA LAGET

Årsmøte 2003

Søndag 26. januar kl. 17.00 innkaller Historielaget til årsmøte i Austmarka Samfunnshus.

Dagsorden:

1. Åpning
2. Beretninger
3. Regnskap
4. Innkomne forslag
5. Arbeidsprogram og budsjett
6. Valg

Rune Skoglund vil fortelle om opplevelser fra krigens dager.

Det blir kaffe og utlodning.

Forslag som ønskes tatt opp på årsmøtet, sendes styret v/Åge Sørmoen, 2224 Austmarka, innen 17. januar.

Frasigelse av verv sendes valgkomiteen v/Torill Lunderbye, 2224 Austmarka, innen 10. januar.

Vel møtt til årsmøtet!

Førjulsåpent på Posten

Vi holder åpent i Postkontorets tidligere lokaler lørdag 14. desember kl. 11-14 og mandag 16. desember kl. 14-18.

Hvis du fortsatt ikke er ferdig med julegavene, har vi gode tips:

- * Gavemedlemskap i Historielaget kr. 100,- (inkl. desembernr. + 4 nr. av medlemsbladet neste år).
- * Boka Krigsminner fra Austmarka - tilbud kr. 200,-.
- * Boka Ole J. Jansrudvang - poesi og prosa, kr. 150,-. Utgivelsen av Austmarkas mest kjente dikter bør finnes i hvert hjem i bygda.
- * CD'n Puken i kjerketårnet, der Lauritz Tangen spiller ti melodier, kr. 100,-.

På Posten kan du også betale medlemskontingenten for neste år.

Vi serverer kaffe, gløgg og pepperkaker.

Ta en tur innom!

Kulturminnekart

Etter at utmarkslagene og historielaget i flere år har arbeidet med å få til kart over kulturminner, dvs. gamle, nedlagte heim, dyregraver, køltomter osv., har vi nå kommet så langt at trykkingen skal settes i gang. Hvis alt går som planlagt, skulle de være ferdige til jul.

Det blir et kart over hvert utmarkslag på 1:25 000, og et kart for hele Austmarka, unntatt Varaldskogen, på 1:40 000.

Arve Haugen

Gammel sti

Stien fra Hærsjøbrua, over Barbakken og fram til Svensmoen (Tåm-mesen), var i mange år veldig mye brukt da folk skulle fram til butikk, kirke og annet.

Etter at bilvegen til Mitandersfors ble laget først på 1920-tallet, har deler av den grodd helt igjen.

Nå i høst er imidlertid stien ryddet og merket, slik at det er mulig å gå den på egenhånd eller kanskje på en felles vandring til neste år.

Arve Haugen

Nye medlemmer : Arvid Maurbakken, Ottar Hammer, Åge Åsheim, alle Austmarka.

Gaver til laget

Fra Holersetra i Vinger v/Finn Sollien: Slipestein, Diabolo separator, vaffeljern til å legge ned i ovnsringene, elektrisk jern fra 1950-tallet til å steke ostesmørbrød.

Fra Finn Sollien: Korkemaskin, filebukk for motorsag, fem pakker spiker (nye) som skal brukes til Sjøviksaga.

Fra Inger Marie Kristiansen, Oslo: Skjønnskiftsbok etter hennes farfar Ottar Grasli fra 1927. Det er ikke mange 14-åringere i dag som har såpass håndskrift som Ottar hadde!

Fra anonym (!) giver: Heimebrentapparat.

Vi takker hjerteligst for gavene.

Hus er flyttet

May Britt og Rune Haugen har bygd opp et pent, lite tun av eldre bygninger ved huset sitt i Myra sør for Larsmoen. Disse består av :

Låve fra Berget ved Gjermshus. Den ble flyttet dit i 1995.

Bu fra Kongetorpet i Åbogen, som kom dit i 1986.

I 1989 ble ei løe flyttet dit fra Kyrkskogen i Bogen.

Åge

HUMOR FRA MASTERUDGRENDA

Ottar Hammer (75) har nylig gitt ut ei bok om Originaler og legender fra Austmarka med omegn. Boka er trykt i 600 eksemplarer, og allerede en måned etter utgivelsen er den nesten utsolgt. Ottar har virkelig hatt suksess med sine muntre fortellinger, som attpå til er sanne, og de gir leseren mang en god latter.

Boka er banebrytende på ett område, i og med at forfatteren har gjort mange hovedpersoner som omtales, lett gjenkjennelig. I allfall for austmarkinger som har levd en stund. Men Ottar har ikke fått noen negative reaksjoner på dette - tvert imot, bare positive tilbakemeldinger. Og det har Ottar fortjent. Selv om det er noen saflige historier i boka, så har Ottar en lun og fin måte å framstille dem på.

Fra boka tar vi med ei historie som også er aktuell i dag: Under siste krig var det mye farlig brennevin på markedet. Det farligste var tresprit. Du kunne i verste tilfeller bli forgiftet og dø. Ellers var det farlig for øynene - du kunne bli blind. Det var en kar som hadde fått kjøpt en flaske brennevin på "gauk", som det het den gangen. Han hadde bedt til seg en kamerat som het Karl for å ta en liten fest. Da han var usikker på kvaliteten på brennevinet så ville han prøve det på Karl først. Han slo da i en stor dram i et glass og bød Karl værsgod. Karl var glad i brennevin og tok drammen i en eneste svelg. Da det hadde gått noen minutter spurte den andre karen: "Ser du meg, Karl?" Da Karl svarte ja, sa verten: "Da tar vi en til!"

Vi håper at boka blir trykt i nytt opplag på nyåret så alle kan få gleden av historiene fra Ottar Hammers penn.

Åge Sørmoen

EN JAKTHISTORIE

Lars Nytomta hadde en harehund som hette Lord. Med denna var han på Tolloberget og jaktet hare. Lord fikk opp en hare som gikk på nattgamal is over et tjern. Isen bar haren, men Lord gikk igjennom med et skrik. Lars la på sprang ned til tjernet, og der lå Lord midt uti og kjempet for å komme opp, men klarte det ikke. Lars brøt ned tørrfuruer og slo sund isen, men rakk ikke ut til Lord. Men han fant ei steinhelle, og han sa sjøl at han visste ikke hvor han fikk kreftene fra, men han slengte steinhella utover, og greide å slå sund den siste biten ut til der Lord lå.

Lord kom svømmende inn til land, men var så utmattet at han greide ikke å ta seg opp, men Lars fikk tak i forlabbene og dro ham opp på land.

Sjøl hadde Lars en sauskinnsvest på seg, som han hadde fått i julepre-sang av en bror som hadde utvandret til Amerika. Han tok denna rundt Lord og slengt'n på ryggen og bar ham til nærmeste hus som var Gunnars-bråten. Der spurte han om Lord fikk ligge der til dagen etter. Hvis han døde om natta, skulle de legge ham på dørhella utafør døra, så skulle Lars komme og hente ham morran etter.

"Da jeg kom morran etter, stod auga som på en hoggorm på meg på dørhella, men ingen Lord så jeg," sa Lars. Da han kom inn i stua, satt Lord ved komfyren med ei småjente med armen rundt halsen på ham. Da han fikk se Lars, rakte han fram labben og tittet på ham, og det var akkurat som han skulle si: "Du får ha takk for i går, da, Lars".

Hilsen Rune Skoglund

I MANNS MINNE

Jeg er født i 1923 på Nord-Strand. Min far døde før jeg ble født. Det var et vådeskudd som endte hans liv på fem minutter. Det ble hardt for mamma å klare seg. Min søster Nora var da 13 år gammel, så hun passet meg når mamma gikk på jobb hos folk i bygda.

Tiden gikk, og vi ble flere på Strand. Nora giftet seg og fikk to barn: Halvor og Kirsten.

Da jeg var 14 år og konfirmert, fikk jeg jobb på Bottilsrud. Det var Fritz og Anne som drev der da. Anne døde samme høsten. De hadde 6 kuer på gården, foruten kalver, griser og høns. Jeg skulle bære 25 kasser med høy og halm fra låven til fjøset. Det var arbeid for en 14-åring, det!

Jeg var der noen måneder, etterpå var jeg i Enga hos Ola og Laura, og så på Nystun. Det var mye å gjøre på alle disse stedene.

Så kom den tiden da det ble populært å reise til Oslo. En stund bodde vi fem stykker på en hybel. Det var iblant dårlig med mat, og det var urolige tider med krig i Finland i 1939. En gang jeg var heime, fikk jeg ikke lov til å reise til byen igjen. "Du kan like godt være heime og svelte", sa mamma.

I mars 1940 fikk vi høre at det var en jobb på Neset i Helgeboda. Mamma og jeg gikk dit, og jobb fikk jeg. Så kom krigen til Norge, og jeg ble på Neset i fem år. Der traff jeg min blivende mann, og har siden bodd i Sverige. Årene gikk, og barna kom, nå har jeg 5 barn, 10 barnebarn og 14 barnebarnsbarn.

Det har vært strevsomme år, men jeg har aldri glemt Norge. Vi bygde et hus på en tomt som jeg arvet. Den hadde vi i mange år. Men så døde min mann, og det ble for slitsomt, og huset ble solgt til Kirsten og Leif (Ja nu Ole Martin forstås). Men de siste tre årene har jeg leid gamlestua.

I sommer var jeg og min datter Eva der. Vi kjørte rundt og så på gamle og kjente steder. En dag var vi til Åserudhøgda. Halvor kjørte oss opp så langt veien gikk. Vi måtte gå et stykke for å finne steinrøysene på plassen. Ja, tenk at menneskene orket å finne en slik plass og skape seg et hjem på.

Neste dag syklet vi til Bottilsrud og spurte pent om vi fikk gå inn og se. De var der både Ola og Rita, og vi var så velkomne. Mange ting var slik som da jeg var der, både stoler, bord og ovner. Alt var vedlikeholdt i den gamle stilen, for meg var det gamle minner som aldri dør. Vi blev traktert med kaffe og ønsket velkommen tilbake.

En kveld var vi på sjøen med Halvor, nedover mot dammen. Sola skinte denne kvelden, det var så stille og fint. Bjørkene speilte i vannet seg på den ene siden, og grønn vass på den andre. Hvilket maleri! Jeg sa: "Hvordan kan folk finne på å reise til Kanariøyene når vi har det så vakkert heime?"

Hvert år har vi reist til Norge, Eva og jeg. Men våre kjente dør, så det blir færre å hilse på. Men det finns stener tilbake, bruker jeg å si, også en sten på kirkegården der mine kjære ligger.

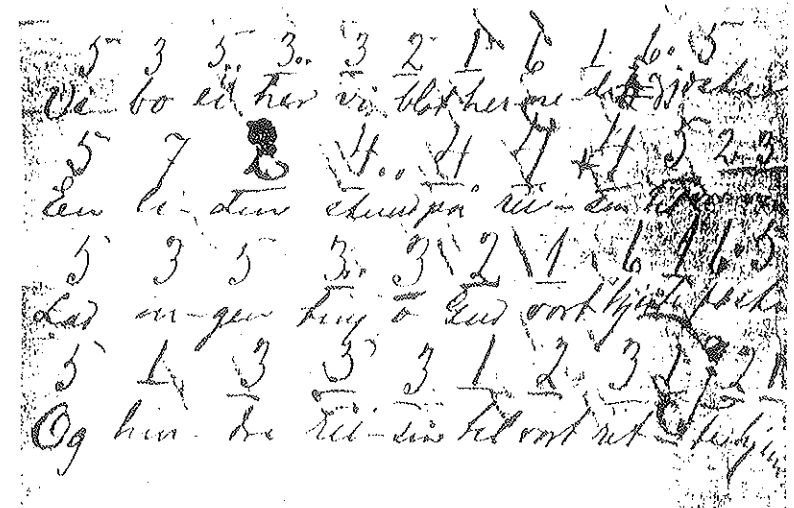
Pålsboda, august 2002

Hjørdis Johansson

SALMODIKON

For noen år siden viste Roger Linna meg et slitt, gammelt hefte med svart omslag. Innholdet var håndskrevet, tittelen sto på første sida, også den med gammel løkkeskrift:

Svenske Melodier af Sions Sangbog

Da jeg regner med at gjengivelsen blir utydelig, "oversetter" jeg:

5 3 5 3 3 2 1 6 1 6 5
Vi bo ei her vi blot her-ne-de gjes-ter.
5 7 2 4 4 4 +4 5 2 3
En li-den stund på rei-sen til vor ven.
5 3 5 3 3 2 1 6 1 6 5
Lad in-gen ting o Gud vort hjer-te fris-te.
5 1 3 5 3 1 2 3 2 1
Og hin-dre rei-sen til vort ret-te hjem.

Det slo meg at dette måtte være en notebok for salmodikon, og jeg har undersøkt litt om dette instrumentet og om denne måten å skrive ned melodier på.

Et salmodikon kunne være så mye, fra helt enkle fjøler med ståltråd til tverrbånd til fint dekorerte utgaver laget av instrumentmakere. Men prinsippet er det samme som det har vært i noen tusen år: en streng til å spille på, og altså tverrbånd for å lage forskjellige toner. En vanlig type besto av ei meterlang kasse med en tarmstreng, og den ble spilt på med en fiolinbue. Kassa kunne være uthult, med tykke vegger, eller være limt sammen av tynne bord som ga resonans som en gitar.

Plasseringen av tverrbåndene avgjorde hva slags skala en fikk. Skalaen var temperert og kromatisk: dvs. at man kunne spille i alle tonearter i dur og moll, som vanlig i våre dager. Dette brøt med bruken av folkelige skalaer med kvart- og halvtrinn. Hele ideen med instrumentet var da også å lære folk å synge "riktig", og det var lærerskoleelever, lærere og kirkesangere som var målgruppen.

Det store navnet i Norge var organisten Lars Roverud. Han var en ildsjel når det gjaldt sangopplæring. På 1820-tallet fikk han høre at det i Danmark var introdusert et hensiktsmessig instrument til denne opplæringen. Han forbedret både den danske modellen og det notesystemet som hørte med, nemlig siffernotasjonen.

Dette er Roveruds standardmodell.

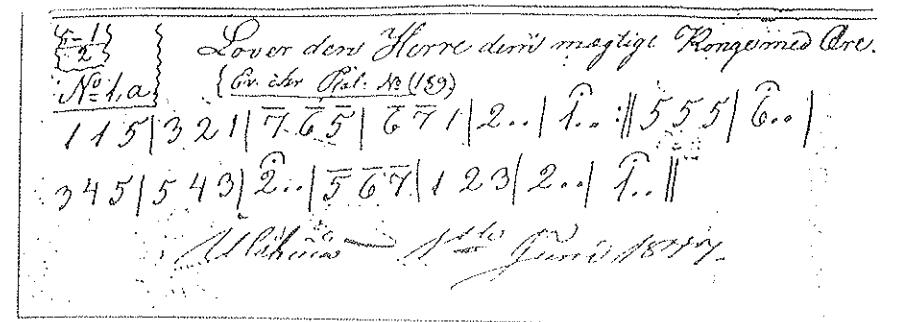

Siffernotasjon

Det å skrive noter med siffer er en gammel metode. Tall var noe alle kunne, og dermed kunne alle "spille etter noter" ved å trykke ned strengen mot tilsvarende tall på gripebrettet. Med streker og prikker ved tallene kunne oktavene skilles fra hverandre, og trolig også si noe om varigheten av tonen. Det ble også laget løse trebrett, "tabeller", som kunne legges på lokket, her kunne tallenes plassering variere.

Jeg har prøvd å spille sangen som er kopiert her. Hvis en ser bort fra streker og prikker og det merkelige plusstegnet, går det an å få en melodi av det når en regner med c-dur og c som nr. 1. Jeg håper at noen av våre musikk-kyndige medlemmer vil se på det, og la meg i så fall høre om resultatet!

Et bedre eksempel på siffernoter tar vi med:

Dette er fra 1847, og virker mye mer avansert. Her finner vi taktstreker, repetisjonstegn, punkter for taktslag, fermater og streker for ny skala.

Salmodikonet fikk stor utbredelse i Norge, Sverige og Finland, men merkelig nok ikke i Danmark. I Norge ble det masseprodusert i Oslo og Bergen, og kunne kjøpes for en rimelig penge. Roverud fikk lønn av staten for å reise rundt i landet og holde kurs for lærere og klokkere.

Det er verdt å merke seg at salmodikon ikke regnes som et folkeinstrument, snarere tvert i mot. Mye av hensikten var jo å lære folk av med "uvenen" å bruke den folkelige tonaliteten.

Salmodikon på Austmarka?

Jeg kan ikke huske at noen i bygda har fortalt om dette instrumentet, men det er vel nesten helt sikkert at det har vært i bruk her også. Min mor, Astrid Åberg (født 1905), fortalte en gang at hennes lærer på Brandval Finnskog brukte salmodikon for å lære elevene nye sanger. Noen detaljer kan jeg ikke huske, men hun ga uttrykk for at det ikke akkurat ble vakker musikk av det!

Hans Børli kjente iallfall til instrumentet. I et vers heter det:

"Å jo, det *er* leik utpå mo'n nå!
Der står'e en kjerregards-kar
og speller salmodikon på
sibeina sine, far!"

Hvis det er noen som kjenner til salmodikonet i bygda, hører vi svært gjerne om det.

Kilder:

Leif Løchen: Salmodikon

Gjøvik Spelmannslag: Omtale av folkeinstrumenter

Musikkoppslagsverk

Finn Åberg

LÆSARDAG HOS PRÆSTEN

Margit Dragonmoen, 1898-1993, var født på plassen av samme navn. Den ligger norda Møkeren omlag 15 km. nord for Austmarka sentrum.

Hun husket mye, og var dessuten en god forteller.

I sitt 93. år fortalte hun meg denne historien:

Da je gikk og les før præsten ved Austmærkakjærka måtte je fleire ganger ha med mæ ærner åt følk, slik som medikamenter frå appetikke, som var sendt te Sølber og a'an handling. Je kommer i haug en læsardag, det var einda litt snøheilt. Je hadde med parafindonken i eine handa og smørbitta i den are, og ripesækken på riggen søover. Som betaling for var-ene åt oss sjølve skulle smøret leveres. Åt grannekjæringa, ho Ka'arn, skulle je kjøpe l-øres småkakar, som ho skulle ha te et oppbyggelsesmøte. Dei'n gangen handle vi på Sølber eller på Fangnes, hos Russen dom kalte.

På beina hadde je på mæ skor som var lånt i Bokkebakken. Dessa var lange og spisse. Ved kjærka vart je ærte før det je hadde skoa åt Bokkebakker'n, men det bridde je mæ itnå om.

På heimvægen vart ripesækken tong tå alle varene, og fæsslinga gnog over akslene.

Denne dagen vart je førsinket på heimturen, og kom forseint med l-øreskakune te møte hos a Ka'arn. Du skulle ha hørt den kjæften je fækk før det je vart før sein. Ho hadde inga tenner, så je såg bære et svart høl innover da ho kjæfte som værst.

Det var takka før at je hadde bœri varer åt'a.

Syver Gylterud

REINT SKÆR DET VÆRA," SA KJERRINGA, HO SNUDE SERKEN JULEKVELDEN.

Vi drar nok litt på smilebåndet av ovenstående uttalelse, men kjerringa fulgte eldgammel tradisjon med hensyn til holdningen til renslighet julekvelden. Historien viser at gjennom århundrer har skikken med å bade og skifte til rene klær til jul holdt seg helt inn i vår tid. I den forbindelse har jeg kommet over noe stoff av interesse i tidsskriftet "Norden" fra 1867. Men først en liten påminnelse om bakgrunnen for julefeiringen.

Jula (jol) er et fellesnordisk navn på den stor hedenske festen som ble feiret omkring vintersolverv. Ved innføringen av kristendommen i Norden ble jula en fest til minne om Jesu fødsel.

I hedensk tid var mange skikker og overtru knyttet til festen. Overnaturlige vesener hadde friere spillerom enn ellers p.g.a. den mørke årstida. Her i Norden hadde vi fenomenet oskorei eller jolerei. I julehelga søkte de døde tilbake til heimen sin på jorda og for gjennom bygdene mens de herjet og skremte folk. Ved å male et tjærekors over dører og på øltønner kunne en verge seg mot dette ridende følget som dro gardimellom gjennom lufta.

I forrige Medlemsblad kom jeg inn på badstuer og renslighetsstell i Norge. Laug og badstuer spilte en stor rolle i juleforberedelsene, og jeg vil i den sammenheng ta med at svettebad i form av dampbad eller badstuebad var vanlig helt fra oldtida. Men etter reformasjonen kom badstuebad i vanry, og denne formen for bading forsvant over hele Europa, også her i Norge bortsett fra visse områder bl.a. i Finnmark og på Finnskogen.

I forbindelse med Åsgårdsreien (oskoreien) forteller forfatteren i tidsskriftet Norden:

"Det er et Eventyrsagn om Aasgaardsreien fra Telemark. En Gjøtegut var i Badstuen Julekvelden. Aasgaardsreien kom over ham der. Natten igjennem hørte man det mumle derinde:

Me(vi) plukke han Per i Badstugo

Me (vi) plukke han Per i Badstugo

Og da folk kom og saa om Morgen, var det ikke en Fille igjen af Gutten."

I forrige Medlemsbladet nevnte jeg professor Keyser, og en uttalelse han kom med i 1855 understreker skikken med å bade før jul.

"Saaledes har, siger han, flere ældre Folk opbevaret Erindringer om, at deres Forældre omtalte det som en i deres Ungdom almindelig gjældende Regel, at Enhver skulde tage et varmt Bad Juleaften."

Noe av den samme innstillingen har vi også i vår tid. Vi har som tradisjon å snakke om julebad, og jeg tror de fleste av oss følger opp denne skikken samtidig som en skifter til rene klær. Jeg vil så ta med et avsnitt som forteller litt om hvordan julebadingen kunne arte seg i gamle dager.

"Medens man ellers vasket sig omhyggelig til hver Helg og Høitid, hørte det til Jule-beredelsen at man desuden skal tage Laug eller lauge seg. Dette gaar for sig ude i Ildstuen, et Hus, som etter Søndfjords Bygningsskik, tjener til Bolig om Sommeren, og bruges som Bryggerhus til andre Tider, medens man om Vinteren bor i Sætstuen, som Gaardens egentlige Stuebygning kaldes. I Ildstuen gjøres da Ild op og Storgryden hænges over, og først kaldes Folket dit for at vaske sig som almindelig. Hertil er Bad tillavet, og efter ældgammel Skik hænder det endnu ikke saa sjelden, at Konen hjælper Manden med at vaske ham i Hovedet, og likesaa Søsteren Broderen samt Pigen Drengen, eller hvordan nu dette kan falde sig-- en Tjeneste, der ydes og modtages som Bevis paa Godhet og Velvillie. Halv avklædt og med vaadt haar sætter man sig efter Vaskingen ind i Bagstuen, som et Kammer kaldes, der pleier høre til Ildstuen, og her har man maaske en Skaal Øl at underholde sig med, medens man venter paa Laugen, som nu forestaar. I Rostekaret, det største Kar man har paa Gaarden, haves varmt Vand. Husbonden stiger først op i. Naar han er færdig, ifører han sig Juleklæderne, og raaber ind i Bagstuen: "Laugen er tom kom nu!" Konen kommer saa, derefter Bornene,

Drengen, Pigen, en for en. Der bliver ikke raad til at skifte vand for hver Person, men nu og da maa der slaes i en Øse Vand fra Gryden. Tilslidst kan man, hvis man vil være saa forsigtig, kaste en Varmeglo i Laugen, for den slaes ud, at ikke de Underjordiske skulde faa Magt over det Smuds, som følger med, og dermed blive i stand til at forgjøre de Mennesker, det er kommet fra."

Forfatteren forteller så at en slik laugeskikk har han hørt om i mange andre bygder, men stedet der laugingen foregår, kan variere. I noen bygder kan for eksempel fjøset være mest passende.

Den samme historieforteller mener at "Tanken og Blikket" ikke bør stanse ved riksgrensen, men tror at det beslektede folkeliv i Sverige skulle ha samme betydning for oss. Han viser derfor til en beskrivelse av julehøitiden på en prestegård i Småland fortalt av historieskriveren Ødmand. Ødmands skildring er fra omkring 1760 og forteller at et "ægte finsk Bad" hører med som siste forberedelse til julefesten.

Han forteller:

" Kl. 2 om Eftermiddagen ildedes Badstuen med Birkeved, Drengene badede sig ved den første Varme, som ansaaes som mindre sund, saa kom Provsten, hans Kapellan og Ødman selv. Man klædte sig ganske af, og Klæderne lagdes udenfor Døren i den frie Luft. Enhver indtog en høiere eller lavere Hylde, alt eftersom han syntes at taale Heden mer eller mindre. Hele Ambere koldt vand heldes paa den glohede Ovn, som gav en stegende Damp.

Den nøgne og paa Benken udstrakte Krop, begyndte efter nogle Minutters forløb at svede stærkt. Saa fik den Badende en i lunkent Vand dyppet Birkeløvskvast, med hvilken han pidskede sig Huden rød. Derefter steg man ned og satte sig paa et Brædt, hvor en Dreng med haarde Næver foretog Tvætningen fra Hoved til Fod og tilslidst gjød en Skaal varmt Vand over Hovedet. Endelig toges Klæderne ind fra Kulden (ofte indtil 12

16 Grader), og man iforte sig dem uden mindste Uleilighed. Tilbagekommen til Huset fandt man opredede Senge, hvori man lagde sig med Klæderne paa; en let Sved paafulgte, og man friskede sig op med gammelt Mars-Øl, forsødet med Honning og krydret med Anis, tilligemed

smaaskaaret Julebrød. Tilsidst badede Husets Døttre og Piger paa samme vis. Det hadde begynt at skimre, inden alt dette havde gaaet for sig."

Forfatteren i Tidsskriftet Norden sier videre at ovennevnte beskrivelse stemmer trekk for trekk med hva han har hørt og sett fra Tyskland i gamle dager og fra steder i vårt land i hans tid, likeens med hva som kunne leses fra oldtidsskriftene.

Det hørte som nevnt, mye overtro med til julefesten. Bl.a. skulle en ikke slokke varmen i badstuen etter julebadet av hensyn til dødningene som kom feiendes over bygda. De skulle ta seg et bad etter de levende, og badstua måtte derfor være varm.

Til slutt en annen variant av overskrifta til innlegget, tatt fra Olaf Sundes bok "Møter med Puken" : "Je skær ha nå reint tel jula, je au, "sa'n Halvor Bråttørpe, han stakk skjorta i vellinggryta.

Oddvar Jakobsen

EN SAMFUNNSINTERESSERT MANN PÅ AUSTMARKA

Ved Syver Gylterud

Carelius Larsmon, 1853-1920, var på mange måter en aktiv mann for Austmarka og Vinger kommune. Han var ordfører i Vinger i 11 år og stortingsrepresentant for Venstre en periode.

Som den første i bygda begynte han med cheviotsau og en betydelig rauAkollbesetning. Dessuten drev han torvstrøproduksjon på Larsmomyra. Under sin tid som ordfører sørget han for bedringer i skolevesenet og vegstellet. Kommunen hadde stor gjeld da han tok over ordførervervet, han klarte å få den på plussida.

I Hedemarkens Amtstidende for april 1908 fant jeg denne artikkel:

Under Landmandsforeningens Generalforsamling i Vinter bragte Gbr.O. Gran, Karterud, paa Tale at man burde indsamle Midler til en Gave til Hr.

C. Larsmon fra Østmarken Sogn som en Erkjendtlighed for hans Arbeide for Bygden som Repræsentant og nu senest som Ordfører i 11 Aar.

Da Forslaget vandt almindeligt Bifald blandt Forsamlingen, har d'Hrr. Axel Thomassen, Sersjant Narvestad og O. Gran forestaat Indsamlingen, der har havt et udmerket Resultat, hvorav man har set sig istand til nu at overrække Hr. Larsmon et meget vakkert og værdifuldt Guldur, forsynet med Monogram og Indskription.

Gaven blev ham overrakt under en Fest, som holdtes i Skytterhuset Søndag 26de ds., af O.A.G. Solberg, der i velvalgte Ord skildret Kommunens Stilling fra 1881 til nu og dvælte især ved den Periode, hvori Hr. Larsmon hadde været Ordfører. Ved Larsmons Indtrædelse som Ordfører hadde Vinger Kommune en Gjæld av ca. 100,000 Kroner. Disse 100,000 Kr. var ikke alene betalt, men Kommunen har nu en produktiv Formue av ca. ¼ Mill. Kroner. For denne Kommunens gode, økonomiske Stilling vilde han paa Østmarkens og hele Vingers Vegne rette en Tak til Hr. Larsmon; thi det var Larsmons faglige, beregnende, uegennyttige og fremfor alt ærlige Arbeide, der hadde bragt Kommunen paa den Fod, den nu staar. Han nævnte derhos de forskjellige gode Arbeider, der var udført under Larsmons Ordførertid - særlig paa Skolevæsenets Omraade og i Veiforbedringer - . For Østmarkens Vedkommende har vi faat Vei nærsagt til hver Grænd. Det er visstnok ikke Chauseer, men det er Veie; de er mange og lange og ligger der nyttige for al Fremtid.

Det var saa meget andet, man hadde at takke Hr. Larsmon for, og han vilde da hilse ham fra os alle og som Pant paa denne vor Tak og Hilsen vilde han paa Forsamlingens Vegne overlevere ham Gulduret til Erindring om dette.

Han udbragte derefter et 3 Gange 3 Hurra for Larsmon, hvorefter en for Anledningen forfattet Sang blev avsunget.

Derefter overleverede O. Gran en Sølv-Kaffekande og Kakefad til Fru Larsmon fra Østmarkens ytre Indkjøbslag, hvoraf Hr. Larsmon er Formand. Han takkede Larsmon for hans Arbeide for dette Lag, og da han ikke har hat nogen Godtgjørelse for sit Arbeide i denne Forening, hadde man av det indvundne Overskud kjøpt nævnte Gave, som man i Anledningen vilde gi til Fru Larsmon.

Larsmon takket paa egne og Hustrus Vegne for Gaverne og de mange vakre Ord, som var utfalt, men han vilde ikke tilegne sig Æren alene for det Resultat, man var kommet til paa Kommunens Vegne. Alle, som var med i

Herredstyret i 1890 og senere har bidrat dertil og tilkommer Tak og Ære. - Det var især Kjøpet av Skansgaarden og senere Salget av samme, der har bragt Kommunen op i dens nuværende gode Stilling, saaledes, at den bl. a. eier 13,000 Maal Skog, som ikke koster den en Øre. Han vilde uttale sin Tak til alle Medarbeidere under den Tid, han hadde været Ordfører. Tak til allesammen!

Sersjant Narvestad oplæste derefter en længere sympathetisk Skrivelse, der under Festen var indløpet til Hr. Larsmon fra Lærer Ødegaard, Vinger.

Skytterhuset var for Anledningen vakkert dekorert og Beværtningen i alle Dele udmærket, og det tilkommer derfor Arrangementskomiteen meggen Tak. Alle moret sig, og man hadde en virkelig hyggelig Dag, en Anledning, som man kanskje ikke oplever Maken til i Østmarken.

I Løpet av Kvelden blev der holdt flere Taler, saaledes af Olaf Thomasen for fhv. Viceordfører O.A.G. Solberg med Tak for hans trofaste Arbeide i Kommunens Tjeneste. Han mente, det var godt for en Kommune at ha saadanne Mænd med, der hadde Interesse for Kommunens Tarv, og hvorav der stod Respekt.

Lærer Svaasand holdt en meget vakker og stemningsfuld Tale og dvælet ved, hvorledes Østmarken har gaat fremad paa alle Omraader i de sidste 25 Aar.

Lærer Hylland talte for den nye Kraft, man hadde faat med i Styernerne, ved at Kvinderne var kommet med. Han talte vakkert og sympathetisk for Kvinden og utbragte hendes Skaal, som blev drukket under stor begeistring.

Hartvig Gran talte derefter for Fædrelandet, hvorefter Forsamlingen afsang et par Vers av Fædrelandssangen.

Hr. Larsmon talte til Slutning nogle vakre Ord for den gamle Kommunemand Hans Gran, der i saa mange Aar hadde staat i Kommunens Tjeneste og mindet om nogen av de Forbedringer, der var utført under hans Tid i Kommunen.

Chr. Grasli uttalte derefter paa Forsamlingens Vegne en forbindtlig Tak til Festkomiteen for dens Arbeide under Forberedelserne til denne Fest og ved dens Avslutning.

Siden blev Salen ryddet til Dans, og man fik sig en frisk Svingom atpaa det ellers saa hyggelige Samvær, et Samvær, som sent vil bli glemt av os Østmarkinger.

FRA KRIGENS DAGER

Fra Gunnar Bekken har vi fått låne ei gammel kladdebok der hans bror Ivar skrev kladd for søknader han sendte til myndighetene under krigen. Vi tar med noen, som forteller sin historie om kampen for å overleve i disse årene.

F.Å.

Austmarka den 11/6-1943.

Til Vinger Forsyningsnemnd.

Jeg tillater meg herved å søke om å få nedsettelse av den på meg pålagte rekvisisjon av kjøtt. Jeg har fått pålegg om å levere 140 kg. som skal være levert på juni måned. Vi har for tiden 2 kuer som vi eier selv og 1 ku fra Karl Varildskog som vi i 2 år har leiet av ham. Denne ku skal han nå ha tilbake til høsten. Dessuten har vi 2 små kalver, hvorav den ene, en pen kvigekalv av bra kuslag, tenkes påsatt til livdyr. Andre dyr har vi ikke. For å klare det pålagte kvantum (140 kg.) må vi slakte ned 1 av våre egne kuer samt begge kalvene. Når så Varildskog tar igjen sin ku til høsten, blir jeg således stående tilbake med bare 1 ku til vinteren. Dette synes jeg vil bli alt for drastisk. Da vi heller ikke på langt nær kan dekke våre egne rasjoner med kjøtt til husstanden, og heller ikke har fått tak i noen smågris iår, tør jeg be Forsyningsnemnda eller andre myndigheter som eventuelt måtte bedømme søknaden, om mulig om å ta hensyn også til dette. Jeg håper at de ærede myndigheter vil ta hensyn til min søknad.

Husstandsnr. 2250. 5 personer i husholdningen.

Til

Vinger Forsyningsnemnd

Jeg søker herved om å bli tildelt de bestemte tilleggsrasjoner av flesk, hermetikk, havregryn, m.v. for skogsarbeidere. Jeg arbeider med tømmerhogst for Max Lindkjølen i Vinger kommuneskog på Austmarka. Husstandsnummer 250 i Austmarka.

Austmarka Historielag 25 år

Av Åge Sørmoen

Innledning

Søndag 20. november 1977 ble Austmarka Historielag stiftet. Etter 25 års drift kan det være interessant og nyttig å se tilbake på lagets virksomhet siden starten.

Visste du forresten at Austmarka Historielag snart kunne ha feiret 50-årsjubileum? Den 20. november 1953, nøyaktig 24 år før stiftelsen, holdt komiteen for bygdebok i Vinger møte på Austmarka for å stifte historielag. Lærer Ments Gaard og Karsten Larsmon ble oppnevnt som kontaktpersoner og skulle undersøke om det var stemning for å danne et lag på Austmarka. Det var det tydeligvis ikke den gang.

Hva var det som gjorde at Historielaget kom i gang i 1977? Svarene er nok flere. Over hele landet hadde det oppstått en økende interesse for museumsdrift, å bevare gamle tradisjoner og å forske i slekt. Alex Haleys berømte bok "Røtter" var nettopp gitt ut, og Austmarka sto for tur til å få egen bygdebok. Rolf Amundsen hadde begynt å interessere seg for slekts-historie, og selv var jeg litt engasjert i bygdebokarbeidet. Høsten 1977 diskuterte Rolf og jeg med Finn Åberg mulighetene for å starte et historielag på Austmarka.

Om lag 20 personer møtte fram på stiftelsesmøtet i biblioteket. Blant disse var kulturkonsulent Sverre Eier, formann i det nystiftede Eidskog Historielag, Helge Støren, og 88 år gamle Andreas Thorsen, som fortalte gammelt fra Austmarka. Det ble valgt et interimsstyre som besto av Åge Sørmoen, Kristin Skullerud, Oddbjørn Evensen, Martin Åberg og Roger Linna.

Litt av en rivstart

Ikke før var laget stiftet, så forelå det planer om et gigant-arrangement på Austmarka neste sommer: Skogsarbeiderdagene på Austmarka. Her ble Historielaget straks dratt med. Vi kom inn i komiteer, og vi ble bedt om å gi ut et historisk hefte om bygda med sterk vekt på skogsarbeiderkonfliktene i 1927 - 1928. De som fikk i oppdrag å skrive heftet, var Brede

Bekkelund, Kristin Skullerud, Andreas Aafloen, Martin Åberg, Rolf Amundsen og Åge Sørmoen. Heftet ble godt mottatt. Vi fikk ros av blant andre den kjente svenske visesangeren Gunnar Thuresson. Vårt engasjement i Skogsarbeiderdagene gjorde at enkelte mistenkte laget for å være venstrevridd. Dette håper vi ikke har befestet seg i ettertida.

Det første styret så fort at det også var nok av andre oppgaver å ta seg av. Andreas Thorsen henstilte til oss på stiftelsesmøtet å bevare huset på Smedhaugen. Dette restaureringsarbeidet tok mye av vår tid de første åra. Ellers var laget tidlig ute med å merke stier, avfotografere gamle bilder, bevare finnekulturen og samle inn stedsnavn og dialektord. Etter ett år hadde vi også vårt eget medlemsblad. Egen historikk om dette finner du annet sted i bladet.

Enkle kår de første åra

Lagets økonomi tillot ikke de store utskielser den første tida. Ved starten fikk vi vel 800 kroner av kommunen. Det var siste rest av det som sto igjen på kulturbudsjettet. Medlemskontingenten var 20 kroner. Lagets omsetning det første året var 1374 kroner. Vi solgte en god del bygdebøker og tjente 15 kroner boka på det, slik at vi fikk finansiert nytt tak på Smedhaugen. Innkjøp av mikrofilmframviser sto tidlig på ønskelista, men kassa var nesten tom. Kjøpet ble ordnet ved at ti av medlemmene forskutterte pengene. For å styrke finansene ble det arrangert et par dansefester på Varald Samfunnshus. Den første gikk med 2000 kroner i overskudd, mens den neste gikk med underskudd. Vi fant dette for risikabelt og holdt i stedet noen kakebasarer. Vi fikk låne biblioteket i brannstasjonsbygget gratis til medlemsmøter, og styremøtene holdt vi heime hos hverandre på omgang.

Arrangementer

Historielaget har helt fra starten satset på utadrettet virksomhet. Våre arrangementer har omfattet foredrag, utstillinger, demonstrasjon av håndverk, trimløp, fester og vandringer.

Til våre årsmøter, og også medlemsmøter, har vi hentet inn folk som har fortalt utfra et lokalhistorisk tema. Andreas Thorsen fortalte gammelt fra Austmarka på stiftelsesmøtet, og på siste årsmøtet fortalte Reidar Gjems fra sin legegjerning i bygda gjennom 55 år. Derimellom har vi hatt

kapasiteter som Kari S. Jacobsen, Birger Nesholen, Henning Eriksen, Albin Skoglund, Ronald Grambo og mange flere.

Noen gamle håndverk og arbeidsmetoder har vi også vist fram. På Skogsarbeiderdagene i 1978 ble det vist fløting med spellflåta, tjærebrenning og kølabrenning. Tjære og køl har vi også brent 4 - 5 ganger senere. Ellers har vi vist brødbaking, griseslaktning, tresking og neverfletting.

I forbindelse med at vi har merket gamle stier og boplasser har vi ofte fulgt opp dette med en vandring på de aktuelle stedene. Våre utflukter har gått til Sikåa, Østgårdskogen, Solbergsetra, Kvåho, kjerkevegsmarsjer Brødbøl - Bellingen og Bellingen - Matrand, Åserudhøgda og Røisbakken, Raisky, Vais, Borketorpet og Lystadberget (i samarbeid med Vinger og Brandval Historielag). Vi klarte også å finne igjen den gamle Finnstigen fra Varalden til Skullerud. Kjell Bjørndalen var vel den eneste som visste sikkert hvor stien gikk, og vi fikk ham med og merket den. Et par år senere druknet Kjell i Møkeren. . . . Finnstigen er en fin turopplevelse, og vi begynte å arrangere trimløp langs den gamle vandringsstien. Trimmen ble nok mer konkurransepreget enn vi opprinnelig hadde tenkt, og Idrettsforbundet likte ikke at vi gikk inn på deres domene ved å arrangere konkurranseidrett. Etter fem år kuttet vi ut Finnstigløpet, men da var også stien godt opptråkket.

Gjennom åra har vi fått til en del utstillinger, temadager og åpent hus. Vi startet med bildeutstilling på Austmarka-dagen i 1979, og har siden hatt utstillinger/temadager om skogsarbeiderredskap, kjøkkenutstyr, pyntehåndklær, gjenstander fra krigens dager, slektstavler, telefoner og gamle leker. Vi har arrangert førjulsstri på Tunet, potetdag, badstubading og grillfester. På Tunet og postkontoret har vi holdt åpent hus en rekke ganger. Flere grupper har vi tatt imot for omvisning, likeså skoleklasser og barnehager. Ved et par anledninger har vi deltatt i kirken med omvisning og med prat om gamle kirkelige ritualer.

De senere åra har laget arrangert medlemsfester på Austmarka Samfunnshus annethvert år. Festene har gått for fulle hus, og stemningen har vært høy. Noen har pyntet seg i gamle, stilfulle klær. Et kjærkomment overskudd har det også blitt. Jeg har brukt å bidra til underholdningen på disse festene, med mer eller mindre hell. Mest hell syns jeg selv det var et år da jeg møtte opp i gamle arbeidsklær, synlig beruset og med ei flaske som jeg stadig drakk av. Det var vel ikke uvanlig å se meg i god form på en

fest, men nå ble jeg så full at jeg måtte føres ut og fraktes heim (trodde man). Denne kvelden skulle jeg også motta en erkjentlighetsgave, men det kunne det jo ikke bli noe av. Festkomiteens leder, Bjørn Hagen, var mildt fortvilet. I mellomtiden hadde jeg vært inne i billettluke og fått på meg hatt, sjakett og bart. Snart dukket jeg opp i salen og leste opp en beretning på "fint" riksmål, edru og stødig.

Et par ganger har vi arrangert gratis fest som takk for hjelpa etter dugnader. Dette burde vi kanskje ha gjort oftere hvis økonomien hadde tillatt.

De siste fem åra har vi "pådratt" oss et storarrangement som har blitt svært så vellykket. Wenche Lønhøiden kom med ideen om å arrangere marken på gammeldags måte på Austmarka. Dermed var Austmarka Marken i gang i 1998. At vi ikke lot det bli med den ene gangen er merkelig, for maken til uvær med regn og vind er det sjelden en opplever på Austmarka. Men vi arrangører tok uværet med godt humør, og det samme gjorde publikum. Det meste foregikk inne i den store bussgarasjen, og salget gikk upåklagelig. Historielaget kunne notere et overskudd på 6000 kroner. Vi tenkte vel som så at klarer vi å arrangere Marken i slikt uvær, så skal det gå som en lek i fint vær. Siden har vi hatt fint vær på markensdagen vår. Publikumstallet har nok økt til bortimot tusen, og overskuddet har ligget på 25.000 - 30.000 kroner. De to siste åra har vi "tjuvstartet" arrangementet på fredag kveld med opplesning, sang og bål i skumringen.

Turer

Siden 1979 har laget arrangert turer. Formålet har vært historiske steder og sosialt samvær. Første turen var en dagstur og gikk til Finnskogen på norsk og svensk side. Over 30 meldte seg på, og vi dro i veg i to skolebussar og med Juel Stubberud som reiseleder. De neste to somrene besøkte vi Skogbruksmuseet og Glomdalsmuseet i Elverum og Gammelvala i Brunskog. Reiselysten var nå vekket i Historielaget, og i 1982 tok vi mål av oss til å se "den store verden". For oss ble dette Finland med Helsingfors, Lahti og ikke minst Rautalampi i Savolax. Nesten ingen av oss hadde sett mer enn Sverige og Danmark før. Alle 33 plasser i skolebussen til Bjørn Olsen ble fylt opp. Jeg husker at bussturen innover i Finland ble en varm opplevelse i stekende sol og uten air-condition og røykeforbud. Hvis noen gløttet på et vindu, skrek det: - Det drar på mæ!

Men du verden så trivelig vi hadde det. I Rautalampi ble vi mottatt som om vi skulle vært en offentlig delegasjon, med ordfører, kultursjef, turistsjef, hornmusikk og menighetsråd. Det sosiale samværet med historier og latter ble etablert på Finlandsturen og har fulgt med på våre senere reiser. Alle husker Kjell Jørgen som ble så forbannet på ei butikkdame i et varehus i Kuopio. Hun ville ikke fortelle ham hvor i butikken de hadde kaldt øl. Senere viste det seg at det var ei utstillingsdokka han hadde snakket med! Skolebussen til Bjørn Olsen fylte nok ikke de krav til reisekomfort som vi senere har vent oss til - men vi kom fram. Like etter at vi kom heim brøt bussen sammen og kom aldri i trafikk igjen.

Aller mest er det hyggelige og interessante opplevelser vi har hatt på turene. Men vi følte oss ille til møte i Setesdal i 1992 da alle ble matforgiftet med påfølgende magesjau og oppkast. Da fikk vi erfare at to toaletter er for lite på en stor campingplass. Nifst var det også en stund da vi ankom Røros fra Dalarna i 1984. Alle hyttene vi hadde bestilt var bortleid fordi vi kom for seint på kvelden. Heldigvis ordnet det seg med annet husrom rundt i Bergstaden. Verre trist ble det i Leningrad året etter da en i følget vårt, Leif Sørli, plutselig døde på turen.

Reisene har fortsatt med stadig nye mål, i grove trekk en innenlands- og en utenlandstur annethvert år. Innenlands har vi besøkt alle fylker, unntatt Finnmark. Et høydepunkt var kanskje turen med tog og hurtigrute til Tromsø. Heller ikke må glemmes Trondheims-turen med besøk på Munkholmen og Olsokspelet på Stiklestad - eller Møre og Romsdal med en svært frisk båttur til det nedlagte øysamfunnet Grip. Vi har ofte lagt inn en grillkveld på turene, og været har alltid vært på topp. Svein Nordhaug har vært den suverene grillkokk. Utenlands har vi besøkt Tyskland før muren falt, Gotland, Finland for andre gang og Mälaren med Birka. Første flyturen gikk til Island i 1997, en meget spesiell og stor opplevelse. Toppen ble vel likevel nådd i fjor da turen gikk til Minnesota og Dakota i USA, midt i hjertet av den norske utvandrerbosettingen.

Dagsturer og helgeturer har også sin sjarm, og vi har vært på en del slike: Bygdøy og Norsk Folkemuseum, Teknisk Museum og Skimuseet i Holmenkollen, Sigurd Hoels hjem i Sagstua og Odalstunet, Tyllidalen med pilegrimsvandring, Valdres og Nythun, Fredrikstad samt Borgarsyssel Museum og Fredriksten Festning, Skogbruksmuseet i Elverum (for 2. gang), statsarkivet på Hamar og sist sommer Bogstad, Maridalen og Nordmarka. Til tider har det vært vanskelig å få med nok folk på turene.

Men dagsturer og helgeturer har vært populære, så det vil nok stå på programmet i tida framover.

Austmarka Bygdetun

Man skal høre på eldre folk, sier et gammelt ordtak. Dette har vi i Historielaget forsøkt å leve etter. På stiftelsesmøtet ba Andreas Thorsen oss om å ta vare på Smedhaugbygningen. Det har vi gjort. Rudolf Bråten ba oss om å merke opp Finnstigen. Det har vi også gjort. I slutten på 1980-tallet fortalte Albin Skoglund om en stallåve som sto i Nordsetra sørvest i Kjerret. Han syntes denne burde bevares for ettertida, og lurte på om Historielaget hadde muligheter til det. Vi hadde egentlig nok av andre oppgaver, syntes vi, og låven ble "glemt" et par-tre år. I 1991 tok jeg en tur til Nordsetra, og den eneste bygningen jeg fant, var en vindskjev låve nærmest uten tak som sto gjemt inni lauvskogen. Hvordan skulle vi oppfylle Albins ønske om å bevare denne? Kunne den flyttes til Kiærsagtomta og bli det første huset på et framtidig bygdetun? Tømmeret i låven ble undersøkt og viste seg ikke å være så verst. Så ble det søkt Bygningsrådet i Kongsvinger om tillatelse til å flytte og oppføre hus på det kommunale friluftsåreale som Kiærsagtomta er. Denne søknaden ble innvilget. Vi søkte bevisst om å oppføre hus, da dette også er flertallsform, så vi har bare søkt én gang for bygningene på Tunet!

Låven fra Nordsetra ble starten på et stort prosjekt for å få til et bygdetun. Heldigvis var det muligheter til å engasjere ledigmeldte folk gjennom Arbeidskontoret. I alt ble vi tilgodesett med to - tre årsverk. Likevel ble det et stort økonomisk løft for laget. Vi måtte betale en viss egenandel samt materialer, og vi måtte forskuttere lønningene. Det var også nødvendig med dugnadsinnsats fra laget, vi måtte overvåke arbeidet og skaffe til veie materialer, og stå for utlønning og regnskap.

Etter at låven var satt opp fulgte i rask rekkefølge våningshus fra Mortenbråten, bu fra Larbekken, smie fra Ingelsrud og skåle fra Varaldskogberget. I tilknytning til låven ønsket vi oss også et tømmerfjøs. Et slikt hadde vi fått tilsagn om i øvre Varaldhøgda. Nytt mannskap fra Arbeidskontoret sto klare for en 13-ukersperiode med å flytte fjøset. Tømmeret virket hardt og fast, men da det skulle rives, viste det seg at det var råttent innvendig, så det hang ikke sammen. Det så mørkt ut med å få fjøs til Tunet, og ikke hadde vi noe annet å sysselsette de to ledige fra Arbeids-

kontoret med. Vi visste at i nedre Varaldhøgda sto en stall tømret inne i låven. Konstruksjonen på denne var som et fjøs. Her ble eieren John Torp vår reddende engel. Etter en rask telefon til ham var det ja med en gang, og mannskapet kunne bare forflytte seg noen hundre meter lenger ned og fortsette flyttingen av "fjøs", som vi kaller det.

Verd å nevne er også strabasene med å flytte vedskålen fra Varaldskogberget. Det har aldri vært bilveg til "Berg", og jeg hadde med traktor som vi lesset opp tømmeret på. På oss virket det som om tufteskallen protesterte vilt på at det siste huset i "Berg" skulle flyttes. Jeg kjørte meg fast, så det tok to-tre dager før jeg ble dratt løs. Senere punkterte jeg, og til slutt fikk jeg motorstopp. En lastebil måtte kjøre tømmeret den siste strekningen.

Eldre folk husker vel dansebanen "Stråhatten" som sto på Kiærsagtomta en ti års tid etter krigen. Denne har vi bygd opp igjen nesten likedan og nesten på samme sted. Det siste tilskuddet til bygninger på Tunet er røykbadstua ytterst på odden. Den ble satt opp i 2000/2001. Tømmeret kommer fra ei bu heime i Rauffjellet. Badstua er fyrt opp et par ganger, og den fungerer bra. Det mangler bare ei brygge ut i vatnet, så en får tatt seg en skikkelig dukkert etter oppvarminga.

Flere bygninger er på planstadiet for oppføring på Tunet. Nærmest står Sjøviksaga, som skulle vært flyttet nå i høst, men vinteren kom for brått på. Det neste blir å flytte Svendsrud-stua, så vi får et hus til møter og administrasjon.

Da vi begynte å flytte hus til Kiærsagtomta, fikk vi innsigelser fra museumshold. Den faglig "rette" oppfatningen er at husene skal stå i sitt opprinnelige miljø. Til det er å si at det opprinnelige miljøet for lengst var forsvunnet rundt de husene vi har flyttet. Og vi vet med sikkerhet at ingen av bygningene hadde eksistert i dag hvis vi ikke hadde gjort noe med dem.

Vern om kultur og tradisjoner

I paragraf 1 i vedtektene våre står det at vi skal verne om kulturminnene på Austmarka og spre kunnskap om bygdas historie.

Når det gjelder faste kulturminner, har vi engasjert oss i å bevare finnebebyggelsen på Varaldskogen, i Abborhøgda, Kvåho, Nordgarden og Lebiko. Vi har også oppmuntret og påvirket private til å ta vare på verneverdige hus. Som nevnt har vi satt i stand Smedhaugstua, og Holmen Mølle er nå nærmest ferdig restaurert. Dette prosjektet har kostet ca. 400.000

kroner og rundt 1200 dugnadstimer, men vi har fått vel 200.000 kroner i offentlig bidrag. En rekke stier er ryddet og merket, likedan ca. 50 nedlagte boplasser. Skiltene ved boplassene volder oss et problem fordi elgen liker å "bryne" horna sine på dem. Flere skilt har blitt revet ned, og dette gir oss ekstraarbeid. Ved Sikåa har vi satt opp skilt og ryddet området flere ganger. Ved tusenårsskiftet skulle hver kommune kåre sitt tusenårssted, og i Kongsvinger ble det holdt avstemning. Vi kan innrømme i ettertid at enkelte i Historielaget var svært aktive for å få valgt Sikåa, og slik ble det også!

På Austmarka ble det satt i gang et pilotprosjekt for et såkalt digitalt kartverk i 1998. Et GPS-system skulle overføre signaler fra et punkt i marka til satellitt, som via data overførte punktet med stor nøyaktighet inn på kartverket. Problemet var bare det at det fortsatt eksisterte støysendere i verdensrommet som påvirket signalene. Misvisningen ble altfor stor, og stedsangivelsene måtte justeres manuelt. Historielaget ved Arve Haugen har sammen med utmarkslagene deltatt i prosjektet. Endelig, etter over fire år, er kartverket ferdig trykt, og alle nedlagte plasser, stier og minnesmerker vi kjenner til, er med på kartet.

Helt fra starten har folk uoppfordret gitt oss gamle gjenstander. Dette er nok til et helt museum, men vi har ikke lokaler til å stille ut tingene samlet. Det dreier seg om mange hundre gjenstander, og vi har ennå ikke rukket å registrere mer enn snaut 300. Blant tingene vi har fått kan nevnes to finneploger, kvernsteiner som er flere hundre år gamle, vårskier til høytransport, massiv jernovn fra Sikåa, fiskeskinnveske fra krigens dager, et radio-krystallapparat som virker, hengevogge, kiste fra 1700-tallet, og det siste vi har mottatt er et heimebrentsapparat, det hører selvsagt med!

På ett område kunne vi sikkert ha utrettet mer: Intervju med eldre folk. Det er ofte et tiltak å oppsøke folk, og det tar tid. Ikke alle er like villige til å fortelle heller. Men vi har da foretatt over 30 intervjuer, enten skriftlig eller på bånd. Noen har stått på trykk i medlemsbladet, og flere kommer.

Bildesamlingen vår begynner å bli stor, takket være Finn Åberg og Oddvar Jakobsen. Finn har avfotografert over 1000 av de 1200 - 1300 bildene vi har, og Oddvar har påført tekst og satt dem inn i album.

Stedsnavnarkivet vårt omfatter 2000 navn. Finn Åberg har utarbeidet navnearkivet. Det befinner seg på Universitetet i Oslo og i arkivet på Hamar. Han har også, i samarbeid med Universitetet, utarbeidet en grammatikk over Austmarkadialekten med en mengde bøyingsformer i de forskjellige ordklassene. Laget har kopi av dette materialet.

Vi har også et rikholdig arkiv med utklipp fra lokalavisene gjennom 100 år. Åge Sørmoen har brukt åtte år på å lese gjennom avisene og kopiere hendelser fra Austmarka.

Laget har et arkiv der hver plass i bygda har sin egen mappe. Hensikten er at folk med tida kan hente opplysninger om for eksempel stedet de stammer fra, og vi samler forhåpentlig stoff til framtidige bygdebøker (ei ny bygdebok for Austmarka vil ikke rommes i ett bind). Våre samlinger består også av bygdebøker og andre historiske verk, blader, aviser, bøker, protokoller, og ikke å forglemme Rudolf Bråtens historiske arkiv.

Austmarka-dialekten er i ferd med å forsvinne. Dette var vi klar over allerede da laget var nytt. Siden da har vi skrevet ned dialektord og har som mål å få dem ut i bokform. Dette er et møysommelig arbeid, men det grøvste er nå gjort. I ikke altfor fjern framtid vil boka foreligge og også omfatte ordtak og uttrykk.

Et kulturbevarende tiltak er også slektsforskning. Vi er så heldige at vi har en kapasitet av de sjeldne i laget: Finn Sollien. Han har nøstet opp i mange slekter på Austmarka, slik at nye bygdebøker vil få mer fyldige og korrekte slektslister. Sollien står også bak flere kirkebokavskrifter som har kommet, og vil komme, i bokform. I tillegg arbeider Rolf Amundsen mye med slektshistorie, men mest på Brandval-siden. Liv Løvtjernet er også en ivrig hobbyforsker og har hjulpet mange med å sette opp slektstavle.

I de senere årene har laget også kommet ut på bokmarkedet. Våren 1995 var det gudstjeneste i Austmarka kirke med 50-årsjubileet for freden som hovedtema. Ofringen gikk til Historielaget med tanke på at laget skulle samle stoff fra krigstida. Dette gikk spesielt Oddvar Jakobsen i gang med, og etter en stund var det stoff nok til ei bok. Boka kom ut før jul 2000, og den ble en suksess både når det gjaldt innhold og salg. Det er nå solgt ca. 600 eksemplarer av boka. Året etter var det klart for ny bokutgivelse. Finn Åberg hadde samlet alle tilgjengelige dikt og et par prosastykker av Ole J. Jansrudvang. Disse fortjente å komme ut mellom to permer, og Finn fikk boka ferdig på rekordtid. Bokutgivelsen fikk kanskje ikke så mye forhånds-omtale og reklame som den burde, men Ole J. Jansrudvang var en stilsikker poet med fine stemningsskildringer, og han fortjener en større leserkrets.

Økonomi

Gjennom Historielagets levetid er det omsatt og investert for et beløp som ligger i millionklassen. Vi har nok brukt en drøy million bare på mølla og Tunet. Per dato har vi en beholdning i kassa på ca. 100.000 kroner. Det kan være grunn til å undres over hvordan vi har klart å finansiere våre prosjekter. De viktigste inntektskildene er for det første medlemskontingenten som årlig innbringer rundt 47.000 kroner, men her går nesten halvparten ut til medlemsbladet. Austmarka Marken har også blitt ei god "mjølkeku" økonomisk med inntekter opp mot 30.000 kroner. Medlemsfestene har de siste åra gått med overskudd på 8000 - 10.000 kroner. Krigsboka har tilført kassa en del tusenlapper. Sparebanken Hedmark har gitt oss penger ved flere anledninger. Ellers har vi blitt tilgodesett av det offentlige med bidrag til mølla, og kulturmidler fra kommunen fra tid til annen. Vi har søkt kommunen hvert år, men ikke fått bestandig.

I 1993 hadde vi ikke søkt kommunen om kulturmidler. Vi visste ikke om noe prosjekt vi kunne søke på, og det måtte søkes sammen med et annet lag. Historielaget var på tur til Gotland, og under et sosialt samvær på hotellet der kom vi til å tenke på at søknadsfristen utløper i morgen. Vi la våre hoder (og struper) i bløtt, og fant ut at vi kunne søke om tilskudd til kølamila vår sammen med Håndverkslaget, selv om kølamila i seg selv var et innteksbringende tiltak med salg av grillkøl. Vi lånte oss en skrivemaskin, skrev en søknad og sendte den på telefax til Kongsvinger. Søknaden ble innvilget med 5000 kroner!

Ved flere anledninger har vi mottatt båregaver ved dødsfall blant våre medlemmer. Betydelige beløp har kommet inn, og pengene har blitt øremerket spesielle tiltak. Dette har vært til god hjelp for oss. Jeg vil også nevne Andreas Evensen som levde som ungkar og uten slektninger i ei skogsbrakke på Varaldskogen til han de siste åra bodde i trygdebolig. Han spurte meg en gang hva jeg syntes han burde gjøre med det han hadde etter seg. Staten ville ellers ha overtatt hans formue. Jeg var ubeskjeden nok til å foreslå at han kunne gi innboet til Støtteforeningen på Austbo, og kontantene kunne han gi til Historielaget. Han fikk skrevet testamente, og slik ble det. Laget fikk om lag 120.000 kroner som er øremerket spesielle tiltak.

Laget står igjen foran store økonomiske utfordringer når det gjelder Sjøviksaga og Svendsrudstua som skal flyttes. Vi kunne ha ønsket oss "rike onkler" som hadde noe å tilgodese laget med.

Enestående dugnadsånd

Det er tillatt etter 25 år å se seg tilbake og konstatere hva som er utrettet. Ved lagets 10-årsmarkering skrev jeg om hva som var gjort, men la til at mer enn det vi har utført, ruver de store oppgavene som venter oss. Vi har fortsatt mange ting å ta fatt på, men det vi har fått utrettet på 25 år behøver vi ikke å skamme oss over.

Årsaken til aktiviteten ligger i en håndfull ildsjeler med arbeidslyst og ideer, men like mye i et stort korps av dugnadsvillige som stiller opp når det trengs. En skal være forsiktig med å nevne navn, men det står respekt av dugnadsgjengene som har arbeidet på Tunet, ved mølla, langs Finnskogleden og andre stier og plasser, de som trofast har delt ut medlemsblad, hjulpet til på Marken og så videre. Det er så mange måter å støtte opp om laget på: Ved å gi gaver, opplysninger, skrive i medlemsbladet, dugnadsarbeid - eller rett og slett å være medlem.

Noen navn bør nevnes uten at andre derved skal være glemt: Finn Åberg har utrettelig stått for utgivelsen av medlemsbladet vårt helt siden starten. Medlemsbladet er livsnerven i laget og holder kontakten med medlemmene. Uten bladet hadde ikke laget hatt på langt nær samme oppslutning. Og bladet holder god kvalitet. Oddvar Jakobsen har vært aktiv på alle fronter helt fra starten og vist ansvar for laget. Av de ting han mest blir husket for, er 15 år som leder i laget og redaktør av boka Krigsminner fra Austmarka. Naturlig nok er Oddvar æresmedlem i laget. Denne utmerkelsen har bare han og Rudolf Bråten fått. Syver Gylterud har også vært en nyttig støttespiller i laget. Han har gjort et stort arbeid på det praktiske plan og kommet med gode løsninger og ideer. Dessuten har han gitt mange bidrag til bygdas historie og tradisjoner. For tre år siden dukket det opp en ny ildsjel i laget som vi har hatt stor glede og nytte av. Jan Berg har en arbeidskapasitet av de sjeldne og har løsninger på nær sagt alt. Han har en stor del av æren for det praktiske som er blitt utført de siste tre åra.

På enkelte årsmøter har vi kåret "Årets medlem", en ekstra påskjønnelse til medlemmer utenom styret som har gjort en ekstra innsats. De som har blitt Årets medlem, er Reidar Amundsen, Arne Lunderbye, Jens Øverby, Jan Berg, og sist Bjørg Aulie som de to siste åra har stått for for Austmarka Marken.

Dugnadsånden på Austmarka er spesiell og kjent utenfor bygdas grenser. Det er viktig å holde denne ånden ved like av flere grunner. For

det første får vi utført mye arbeid som vi ellers ikke ville ha råd til med leid hjelp. For det andre er det en kulturtradisjon med positivt fortegn som det er all grunn til å bevare. Og sist, men ikke minst fører det med seg et sosialt samkvem som gir positivt utbytte for den som deltar.

Drift gjennom 25 år

En stor fordel for Historielaget er at vi har unngått lederkriser, vært skånet for splid innad i styret og har hatt et godt forhold mellom styre og medlemmer. På årsmøtene har det gått fredelig for seg, kanskje litt for fredelig iblant, når sakene blir klubbet enstemmig igjennom uten debatt. På oss i styret virker det som om vi har fornøyde medlemmer, og medlems-tallet har vokst trutt og jevnt. Vi startet med 20 medlemmer, og lurte på om det var mulig i framtida å komme opp i 100. Det siste året har tallet ligget på rundt 470, og det ser ut til at vi nærmer oss et metningspunkt. Noen medlemmer faller naturlig fra, og det skal en rekruttering til for å holde tallet vedlike. Men 500 medlemmer er innen rekkevidde, mener vi.

Lista over ledere i laget ser slik ut:

1977-1979: Åge Sørmoen

1979-1983: Rolf Amundsen

1983-1984: Liv Solbergseter (Løvtjernet)

1984-1999: Oddvar Jakobsen

1999-2000: Åge Sørmoen

2000-2002: Wenche Lønhøiden

2002- Åge Sørmoen

Til å begynne med fikk vi bruke bibliotekets lokaler til møter og til å oppbevare våre saker. Vi hadde ikke flere ting enn at de fikk rom i et lite kontorskap vi kjøpte. Det tok faktisk åtte år før Smedhaugen ble såpass ferdig restaurert at vi kunne holde møter og oppbevare ting der. Fra ligningskontoret fikk vi tilbud om å kjøpe et stort, brannsikkert skap. Det hadde vi stående inne i brannstasjonen i mange år. Nå står det i Postens lokaler og inneholder blant annet 30 originale protokoller. I 1992 sto Bråta-stua ferdig på Tunet, og nå fikk laget enda et hovedkvarter. Stua virker "heimekoslig", og folk likte seg der på møter og samlinger. Men det ble fort trangt i stua, særlig når den skulle romme arkiver og kontorutstyr. I 1997 ble Austmarka Postkontor nedlagt. Postverket gikk med på å la oss få

leie lokalene for den tida de hadde avtale med Asak, fram til 31/12 2003, mot at vi betaler for strøm. På "Posten" har vi installert oss med datamaskin, kopimaskin, arkivskap og kontormøbler. Fra og med 2004 trenger vi nye lokaler, og vi håper det ikke tar altfor lang tid før vi kan ta i bruk Svendsrud-stua til kontor- og møtelokaler.

Austmarka Historielag er det største laget i bygda og det største historielaget i distriktet. Vi samarbeider en del med andre lag og tror det gir gjensidig utbytte. Således har vi samarbeidet med utmarkslag om stiprojekter og gamle boplasser, med velforeninger og andre om tusenårsmarkering, Tunet og mølla, med menighetsrådet om gudstjenester på Tunet og med Håndverkslaget om potetdag. Vi er/blir medlem i Stiftelsen Kongsvingermuseene, Solør/Värmland Finnkulturforening, Museene i Hedmark, Solør Slektshistorieforening, Landslaget for lokalhistorie, Austmarka Utvikling og Austmarka Samfunnshus.

Hvis du synes at denne beretningen oser av sjølskryt fra ende til annen, så har du helt rett! Dette er en fin anledning for styret til å framheve det som har blitt gjort i laget. Og noe av rosen kan du som medlem ta til deg sjøll!

Medlemsbladet er 24 år

Av Finn Åberg

På et møte i 1978 foreslo jeg at vi burde ha et medlemsblad, og det ble vedtatt. Jeg hadde regnet med at det skulle gis ut i bygda, men så ble jeg, som var bosatt i Oslo, valgt til redaktør!

Blad nr. 1 er datert desember 1978, og med et par unntak er det kommet ut med fire nummer hvert år, slik at det er blitt 95 nummer til nå.

Jeg sitter med blad nr. 1 foran meg, og det er nesten vemodig å se på det. Arkene er blitt litt gule, forsida er skrevet med tusj, og det er på 8 sider, ikke er de tettskrevne heller. Det ble kopiert i 100 eksemplarer. Syver Gylterud hadde et innlegg om de gamle kirkestiene. Ellers skrev jeg med hjelp av Martin Åberg resten, som dreide seg om kommentarer og rettinger til den nyutkomne bygdeboka. Vi tar med litt fra forordet: *Bladet er ment å være et bindeledd mellom styret og medlemmene. - Våre medlemmer bor*

spredt. For mange vil eneste kontakten med laget være betalingen av årskontingenten. - Det er vårt håp at det vil holde på et stabilt medlemstall.

Den gangen kunne vi ikke drømme om at vi 25 år etter skulle nærme oss 500 medlemmer.

Allerede fra nr. 2 var bladet på 12 sider, og det var det helt til nr. 63, da ble det 16 sider. Fra nr. 79 i 1998 utvidet vi til 20 sider, slik det er nå.

Opplaget har steget i takt med medlemstallet. Det lå lenge på 150-200 eksemplarer, men på 90-tallet steg det raskt, og fra og med nr. 85 har det ligget på 500.

Også utseendemessig har bladet forandret seg. De 42 første nr. var med den triste tussforsida. Da hjalp Rolf Risborg oss slik at forsida ble riktig så fin. Siden investerte jeg i en ny elektrisk skrivemaskin. Det var ikke så lurt, for i 1996 anskaffet jeg meg PC. Jeg har altså en lite brukt skrivemaskin rimelig til salgs! PC'n er nå uunnværlig til redigeringsarbeidet.

I 1996 fikk laget ny logo. Etter konkurranse ble Halvard Bratlies utkast valgt som vinner med sin tegning fra Bygdetunet. Meget gode forslag ble også levert av Odd Arnstorp og Rolf Risborg. Den nye logoen pryder nå både bladet og annet fra laget.

Det viktigste med et blad er likevel innholdet. Mye kommer fra styret: nytt fra laget, annonser om møter, fester, turer og andre begivenheter. Men like så viktig er det å trekke fram bygdas historie i nær og fjern fortid. Jeg skal ikke underslå at det ofte har vært en kamp å få tak i interessant stoff. Det er jo mange skriftlige kilder å øse av, men det er utilfredsstillende bare å kopiere stoff som kanskje mange kjenner fra før. Å hente fra arkiver er bra, når en får satt det inn i lokal sammenheng. Likevel syns jeg det er gjevest når vi får tak i originalt Austmarka-stoff.

Jeg vet ikke om folk i bygda vår er spesielt beskjedne, men at de har en sterk motvilje mot å sette seg ned og skrive, det vet jeg. Det gjør vondt å tenke på det som forsvinner etter hvert som tida går. Jeg har kommet med sterke oppfordringer til folk om å skrive i over 90 blad, så jeg sier ikke noe mer i denne omgang.

Men, ære være de som har bidratt. Jeg har lyst til å nevne en del navn. De som fulgte opp fra starten var Rudolf Bråten, Ole Torp, Martin Åberg, Albin Skoglund, Amund Eng, Syver Gylterud. Så følger Oddvar Jakobsen, Åge Sørmoen, Ole Svendsen, Arve Haugen, Wenche Lønhøiden, Odd Arnstorp, Ivar Hansen, Rune Skoglund, Finn Sollien og mange flere. Til slutt er jeg nødt til å nevne meg selv, fordi jeg ofte har måttet finne på noe

hvis det i det hele tatt skulle bli noe blad. Det er selvfølgelig mange unevnte, men dere er ikke glemte, og alle har fortsatt mange sjanser til å komme på lista ved neste jubileum.

Vi får tro at det vil komme blad i framtida også. Rundt om i bygda er det stoff nok.

LIVSVÆGEN

*Livsvægen er også en svinget gamlevæg -
en væg med bakker opp og bakker ned -
og denne gror også igjen.*

Du kan aldri gå den omatt.

*Den går bare fram og frametter - - -
mot det ukjente,*

og det er du sjøl som bygger den.

Det er minnenes væg,

*og ingen kan se den -
eller følge dine spor.*

*Det enda som lever att etter dæ -
er dine skrevne ord.*

Kjell Haakerud

Utgiver: Austmarka Historielag

Redaksjon og ekspedisjon:

Finn Åberg

Meltzersgt. 3

0257 Oslo

Tlf.: 22 44 54 52

Medlemskap koster 100 kr. året.

Betales til:

Austmarka Historielag

v/Sissel Solvin

2224 Austmarka

Gironr.: 1840 16 29625